

hexadrachem typu Biatec a tyčinkovitý stříbrný ingot. O nálezových okolnostech není známo téměř nic. Podle nejasných informací doprovázejících sledovanou kolekci by se mělo jednat snad o jeden nálezový celek, jehož součástí měl být údajně také stříbrný ingot – může jít ovšem také jen o část původního nálezového celku.

S nálezem se pojila rovněž velmi nejasná informace o jeho údajném původu z území Polska – je však značně pravděpodobné, že tento údaj je zavádějící. Daleko pravděpodobnější je předpoklad, že depot byl ve skutečnosti odkryt kdesi na území jihozápadního Slovenska, Dolního Rakouska, případně i Burgenlandu a to v roce (nebo před rokem) 1995. Přesnější lokalizaci se zřejmě již nepodaří zjistit a tak soubor zůstane v literatuře znám pouze jako **nálezový celek bez známé lokality**. Cílem tohoto sdělení, kromě zveřejnění dalšího hromadného souboru mincí typu Biatec, je především upozornění na první společný výskyt nemincovního stříbra s těmito ražbami. Soubor dnes již také není zachován jako celek. Část mincí se podařilo identifikovat v aukčních katalozích. Pouze čtyři mince (č. 6, 9–11) a ingot byly autorovi příspěvku přístupné fyzicky. U dvou mincí již není známa ani metrologie (č. 8 a 14).

Popis nálezů

JIHOZÁPADNÍ SLOVENSKO, Bójové (po 70–asi 40? před Kristem)

mincovna *Bratislava* (?), AR hexadrachma – **BIATEC**

Av.: mužská a ženská hlava doprava (Honos a Virtus), vpravo a dole list, po obvodu hladký kruh s obloučky uvnitř

Rv.: jezdec na koni doprava drží v pravé ruce uzdu, v levé ruce ratolest, před koněm list, v exergu mezi dvěma liniemi **BIATEC**, po obvodu hladký kruh s obloučky uvnitř

Lit.: *Göbl 1994*, č. II/1(1)-1.

Ex.: *Gorny & Mosch 78*, č. 5.

Kom.: Předlohou líce je římský republikánský denár typu *RRC*, č. 403/1 z roku 70 před Kristem.

1. 17,14 g

–, Ex.: *Gorny & Mosch 87*, č. 21; *Gorny & Mosch 90*, č. 41.

2. 17,31 g

–, Ex.: *Gorny & Mosch 81*, č. 48.

3. 17,09 g

–, Ex.: *Gorny & Mosch 76*, č. 12.

4. 17,07 g

–, Ex.: *Gorny & Mosch 84*, č. 5025.

5. 17,07 g

–, Ex.: –

6. 17,019 g; 25,0/24,4 mm; síla 4,2 mm; 6 h

–, Ex.: *Gorny & Mosch* 79, č. 20.

7. 16,89 g

–, Ex.: –

8. metrologické údaje neznámý (mince je dnes nezvěstná)

AR hexadrachma – **BIATEC**

Av.: mužská a ženská hlava doprava (Honos a Virtus), po obvodu perlovec

Rv.: jezdec na koni doprava drží v pravé ruce meč a v levé ruce velký oválný štít (naznačen oválnou linií okolo horní části postavy a hlavy koně) a uzdu (?), v exergu **BIATEC**

Lit.: *Göbl* 1994, č. II/3-12.

Ex.: –

Kom.: Předlohou líce je římský republikánský denár typu *RRC*, č. 403/1 z roku 70 před Kristem.

9. 17,155 g; 24,5/24,0 mm; síla 4,5 mm; 12 h

–, Ex.: –

10. 16,911 g; 24,0/24,8 mm; síla 5 mm; 10,5 h

AR hexadrachma – **NONNOS**

Av.: mužské poprsí doprava, po obvodu „smrkové“ ratolesti

Rv.: jezdec na koni doprava drží v pravé ruce meč a v levé ruce oválný štít – naznačen oválnou linií okolo hlavy koně, v exergu **NONNOS**

Lit.: *Göbl* 1994, č. XIV/2 (1)-13.

Ex.: –

11. 17,034 g; 25,8/25,6 mm; síla 4 mm; 10 h

–, Ex.: *Gorny & Mosch* 78, č. 6.

12. 17,10 g

–, Ex.: *Gorny & Mosch* 76, č. 13; *Hirsch* 194, č. 28.

13. 17,00 g

–, Ex.: –

Kom.: Na hraně dvě oválné plošky s raženými symboly – jeden v podobě částečně zdvojené vlnovky a druhý je tvořen dvěma rovnoběžnými liniemi.

14. metrologické údaje neznámý (mince je dnes nezvěstná)

Tyčinkovitý stříbrný ingot obdélného tvaru a lichoběžníkovitého průřezu.

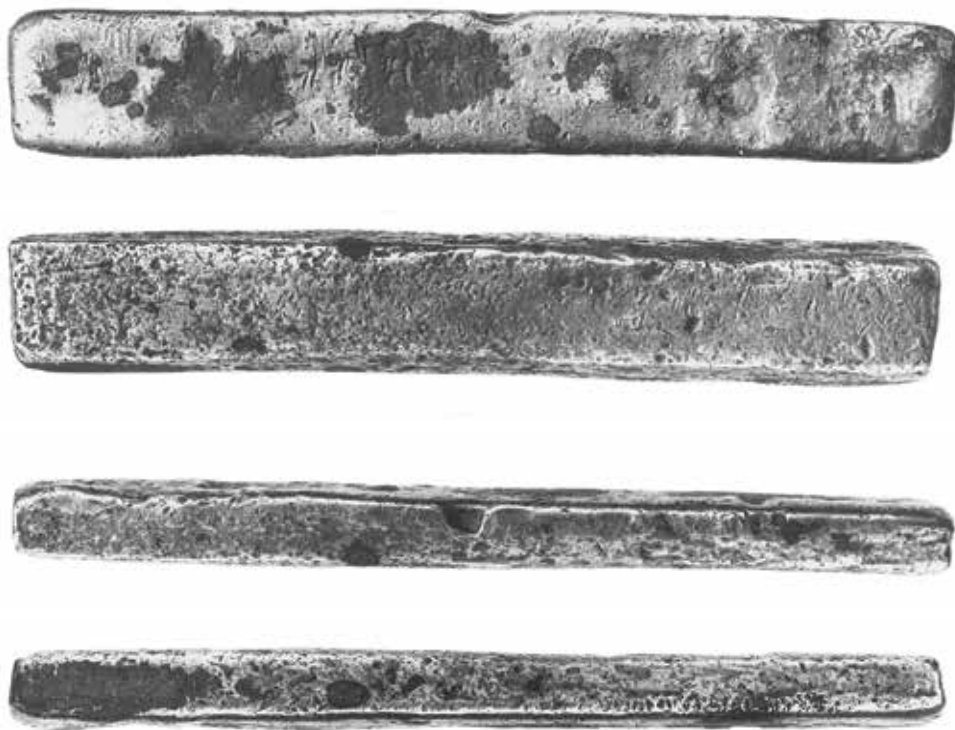
15. 418,184 g; délka 161 mm, šířka 25,3 mm, výška 12,3 mm

XRF: Cu 5,55/4,63 %; Ag 93,20/94,27 %; Sn 1,24/1,10 %

● 1: Depot mincí typu Biatec z neznámé lokality. Čísla odpovídají katalogu.

● 2: Stříbrný ingot z depotu z neznámé lokality.

Stav poznání mincí typu Biatec a základní charakteristika bratislavského mincovního systému

Problematicke stříbrných mincí typu Biatec byla věnována v literatuře opakovaně značná pozornost. Již v roce 1866 publikoval F. Kupido rozbor nálezů Deutsch Jahrendorf (*Kupido 1866*). Znovu se těmito ražbami zabýval F. Kenner při publikaci depotu z Vídně-Simmeringu (*Kenner 1880; týž 1895*). V roce 1925 zpracoval na svou dobu velmi kvalitně J. Eisner bratislavský poklad objevený v roce 1923 při stavbě banky Tatra (*Eisner 1925*). Prvé souhrnné zpracování mincí typu Biatec zveřejnil v rámci svého monumentálního díla R. Paulsen (*1933, 74–127, Taf. 28–43*). Při publikaci velkého bratislavského pokladu z roku 1942 shrnul tehdejší stav poznání V. Ondrouch (*1958*). Na počátku 90. let 20. století se mincemi typu Biatec monograficky zabývala E. Kolníková (*1991*). Souhrnné typologické zpracování pochází z pera R. Göbla (*1994*), v rámci kterého vznikla také detailní typologie a chronologie. Zatímco Göblova typologie je precizní, jeho velice přesná chronologie je ale spíše hypotetickým schématem (*Göbl 1994, 13–25*). Naposledy se souhrnně keltským mincovnictvím na bratislavském oppidu zabývala E. Kolníková (*2012b*). Téma mincí typu Biatec však nelze ani dnes považovat za vyčerpané – revizi by zasluhovala především většina starších hromadných nálezů a také celková analýza mincovní produkce v rámci nových pohledů na bójské mincovnictví. To do jisté míry umožňuje i zde prezentovaný nález.

Mince typu Biatec byly dlouhodobě považovány za tetradrachmy. Avšak podle terminologie R. Göbla jde o hexadrachmy – k nim přináležející drachmy jsou mince typu Simmering (*Göbl 1994, Taf. 8:23–33*).¹ Pro pochopení celého mincovního systému jsou ovšem klíčové nálezy těchto mincí. Dnes je zcela nezpochybnitelné, že centrem jejich produkce bylo oppidum na území dnešní Bratislavy (např. *Pieta 2008, 111; Kolníková 2012b, 206–213*). Kromě řady jednotlivě objevených mincí odtud známe již nejméně osm, a snad i devět hromadných nálezů depotů, ve kterých byly mince typu Biatec zastoupeny (*Ondrouch 1964, 44–46, č. 61–66; Kolníková 1991, 23–27; Militký 2004; Kolníková 2012b, 215*). Tato lokalita je dnes dobře poznána prostřednictvím četných archeologických výzkumů (např. *Pieta – Zachar 1993; Čambal 2004; Pieta 2008, 111; Šedivý – Štefanovičová /zost./ 2012, 161–190*) a předpokládá se, že osídlená plocha činila přibližně 98 ha (*Vrtel 2011, 265, obr. 1*). V roce 2009 se na hradním návrší, původní akropoli oppida, podařilo prokázat existenci kamenné zděné architektury po římském způsobu (*Musilová – Kolníková 2009; Šedivý – Štefanovičová /zost./ 2012, 197–205*). Z interiéru stavby I, z nejmladší maltovinové vrstvy, pochází zatím poslední depot mincí, který kromě stříbrných mincí typu Biatec a Simmering obsahoval především

¹ Také v tomto textu jsou mince označovány jako hexadrachmy – tento termín je však s jistotou moderní. Je známým faktem, že jde o mince hmotností velmi blízké attickému váhovému standardu, který se uplatnil také u napodobenin typu Thasos (např. *Lukanc 1996*) – a tyto ražby jsou jednoznačně tetradrachmy. Diskuze o označení nominálu mincí typu Biatec je tedy stále otevřená.

zlaté statéry (*Šedivý – Štefanovičová /zost./ 2012*, 199–200; *Kolníková 2012b*, 205–206, obr. 343). Mince mohou být dokladem stavební obětiny a jejich nálezová pozice s vysokou pravděpodobností dokazuje, že „římské“ stavby pocházejí z období, kdy zde byly produkovány emise typu Biatec a Simmering.² Mincovní výrobu na bratislavském oppidu prokazují také početné nálezy tyglíků a tavicích destiček (*Ščasnár – Kliment – Červeňanský – Zachar 1984*; *Kolníková 2012a*, 34–39).

Mincovní systém ražený na bratislavském oppidu sestává z několika zlatých a stříbrných nominálů, které v rámci relativně-chronologického systému K. Castelina (*1965*, 15–16) spadají do úseku ražby D. Zlaté mince reprezentují mušlovité statéry se jmény BIATEC (*Paulsen 1933*, Taf. 29:695–701) a jejich díly – 1/3statérů se zkratkou jména BIAT (*Paulsen 1933*, Taf. 29:704–705) a 1/8statéru se zkratkou jména BIA (*Paulsen 1933*, Taf. 29:709–710). Tyto ražby byly donedávna známy pouze z jediného depotu objeveného v roce 1855 u obce Deutsch Jahrendorf (*Paulsen 1933*, 113–115; *Ruske 2011a*, 62, č. V4) a jeden exemplář statéru z Parndorfu (*Paulsen 1933*, Taf. 29:698; *Dembski 1998*, 78, č. 536). Nově byl další statér podchycen ze Slovenského Grobu (*Pieta 2008*, obr. 18:9). V depotu odkrytém na hradním návrší v Bratislavě roku 2009 byly zastoupeny rovněž statéry se jménem BIATEC. Tento nález poskytl poprvé také čtyři statéry se jménem NONNOS (*Musilová – Kolníková 2009*; *Kolníková 2012b*, 205, obr. 343). Poněkud nejasný je statér s kontramarkovaným (?) jménem DEVIL (*Fröhlich 2011*, 3–4) – jeho bratislavský původ nelze považovat za bezvýhradně prokázaný.³

Prostřednictvím pokladů z Deutsch Jahrdorfu a z Bratislavy (2009) známe rovněž doklady o paralelní produkci anonymních mušlovitých statérů a jejich dílů (*Paulsen 1933*, Taf. 28:678–694; *Kolníková 2012b*, 205, obr. 343). Úloha těchto beznápisových emisí bývá ve vztahu bratislavskému mincovnictví poněkud podceňována, avšak právě tyto mince naznačují, že produkce zlatých mincí i zde mohla být vyšší, než naznačují zlaté nominály s nápisy. V každém případě nápisové i anonymní emise zlatých nominálů lze označit jednoznačně za bójské mince, umožňující spojení s českým prostředím. Tato zjevná souvislost stála za představou o odchodu keltských elit z českých zemí do středního Podunají (např. *Kolníková 1991*, 21). Tento předpoklad má jistě své logické opodstatnění a nelze tvrdit, že k tomu nedošlo, ale ukazuje se, že případný transfer obyvatelstva rozhodně v Čechách nezpůsobil úpadek osídlení, jak se někdy soudilo. Z numismatického pohledu je také zjevné, že ani v závěrečném

² Toto chronologické schéma však zatím není archeologicky bezvýhradně přijímáno (*Šedivý – Štefanovičová /zost./ 2012*, 200, 179). Interpretaci komplikuje také skutečnost, že zbytek kamenné stavby v prostoru Vydrice stratigraficky patří až do doby po bójské válce (*Šedivý – Štefanovičová /zost./ 2012*, 182–183), tedy po roce 40 před Kristem. K datování architektury na hradním návrší však výrazně přispívá datace nálezů antických skel a římských amfor, které naznačují datování vzniku stavby skutečně před 40. léta 1. století před Kristem (*Musilová 2012*, 369, 371).

³ Nelze totiž vyloučit, že může jít o dobovou napodobeninu mušlového statéru, vzniklou kdesi mimo bratislavské oppidum.

období D nedošlo v Čechách k přerušení produkce zlatých a stříbrných mincí (Militký 2008, 124, 127). Kromě ikonografie anonymních emisí typických pro období ražby D jsou to rovněž nízké hmotnosti statérů (okolo 6,5 g), které jsou dokladem postupného snižování váhového standardu bójského statéru. Je zřejmé, že ke snižování hmotnosti, tedy *de facto* k inflačnímu procesu, došlo paralelně v Čechách i v Bratislavě.

Nápisy na zlatých nominálech mají obrovský interpretační význam – umožňují spolehlivě propojit do jednoho mincovního systému také stříbrné mince typu Biatec a drachmy typu Simmering.⁴ Vysoká hmotnost mincí typu Biatec (okolo 16,8 až 17,2 g) odpovídá prakticky přesně osmi exemplářům mincí (drachem) typu Simmering. Stříbrné hexadrachmy typu Biatec jsou v rámci bójského mincovnictví zcela jedinečné – a to jako nominály, ale i z epigrafického hlediska. Kromě jediné anonymní emise nesou zpravidla na rubu latinkou psaná osobní jména – AINORIX, BIATEC, BVSSV, BVSSVMARVS, COBROVOMARVS, COISA, COVIOMARVS, COVNOS, DEVIL, EVOIVRIX, FARIARIX, IANTVMARVS, MACCIVS, NONNOS a TITTO (Göbl 1994, Taf. 2–6). Dosud není zcela jasné, jestli jde o jména skutečných vládců či pouze vysoce postavených osob z aristokratického prostředí. Možnost, že jde o královská jména naznačují koncovky *-rix*: Ainatorix, Evovirix a Fariarix, koncovky *-marvs*: Bvssvmarvs, Cobrovomarvs, Coviomarvs a Iantvmarvs znamenají „velký“ (Kolníková 2012b, 207). Proti „královskému“ původu jmen stojí nová interpretace, že jde o jména volených osob, podobně jak je známe v Galii (Fröblich 2011, 14–19). Tento názor do jisté míry připustila i E. Kolníková (2012b, 212).

Z nálezového fondu je zřejmé, že nejintenzivněji byly raženy mince se jménem BIATEC a NONNOS, ostatní emise byly zřejmě daleko méně početné. Také ikonografická podoba mincí typu Biatec je v rámci bójského mincovnictví jedinečná. Několik z těchto ražeb má jednoznačně identifikovatelné předlohy v římských republikánských denárech⁵ z rozmezí let 80/71 až 46 před Kristem (Göbl 1994, 13–21; Kolníková 2012b, 208). Jde tedy o nejpřesněji *post quem* datovatelné bójské mince – začátek jejich ražby předpokládáme někdy v 60. letech 1. století před Kristem (tab. 1).

⁴ Představa E. Kolníkové (2012b, 206), že zlaté statéry s nápisy BIATEC a NONNOS byly raženy v průběhu první čtvrtiny 1. století před Kristem, tedy ještě před zahájením produkce hexadrachem typu Biatec, není zřejmě reálná.

⁵ Je zajímavé, že z areálu oppida Bratislava je známo zatím jen málo nálezů římských republikánských mincí. Při archeologickém výzkumu v Zelené ulici 10/Ventúrské ulici 12 se podařilo objevit tři bronzové republikánské asy (Musilová – Lesák 1996, 208–209, obr. 1:6). Z Dibrova náměstí pochází nález dobře stratifikované mince nalezené ve vrstvě překrývající objekt (č. 5) s materiálem LT D2 – jde o suberátní denár typu RRC č. 427/2 napodobující ražbu z roku 56 před Kristem (Kolníková – Hunka 1994, 55, č. 42; Makovická – Musilová – Lesák – Kolníková 1992).

● □ **Tab. 1. Římské republikánské denáry** jako předlohy mincí typu Biatec a jejich datace post quem.

	Göbl 1994	Datace	Předloha
COISA	VI/1	po 80/71 př. K.	av – RRC, Nr. 381/1a nebo 401/1
BIATEC	II/1(1, 2/1–2, 3, 4), II/2(1–2), II/3	po 70 př. K.	av – RRC, Nr. 403/1
COBROVOMARVS	V/1	po 70 př. K.	av – RRC, Nr. 403/1
BVSSVMARVS	III/1	po 79/68 př. K.	av – RRC, Nr. 383/1a nebo 407/1
BVSSV	IV/1	po 79/68 př. K.	av – RRC, Nr. 383/1a nebo 407/1
NONNOS	XIV/1	po 66 př. K. (?)	av – RRC, Nr. 410/1
BIATEC	II/6	po 68/60 př. K.	rv – RRC, Nr. 407/1 nebo 402
BIATEC	II/6	po 46 př. K.	av – RRC, Nr. 464/1

Napodobování římských předloh na jiných bójských mincích známe pouze na jediném typu drachmy typu Tótfalu (*Paulsen 1933*, Taf. 49:1000–1003), která napodobuje hlavu z římského republikánského denáru z roku 87 před Kristem (RRC, č. 349/1). Ve středodunajském prostoru se ale objevují velmi početné keltské napodobeniny římských republikánských denárů. Jde zejména o mincovnictví Eravisků v Budapešti a zřejmě i dalších kmenů v této oblasti (např. *Torbágyi 1984*; *Haupt – Nick 1997*; *Kolníková 2005*). Samotný fakt napodobování římských republikánských denárů svědčí o silném římském vlivu v této oblasti. Otázkou je datace těchto mincí – počátek produkce snad sahá do doby před polovinou 1. století před Kristem, konec ražby napodobenin římských republikánských denárů však možná zasahuje až do horizontu raného římského císařství (*Torbágyi 1997*, 16; *táž 2008*, 206).

Řada motivů na hexadrachmách typu Biatec je specificky keltská, nemající však nikde obdoby (naposledy: *Kolníková 2012b*, 208–209) – jde o jedinečné ukázky výjevů ze složité keltské mytologie, které však zatím příliš nerozumíme. Bratislavský mincovní systém zahrnuje také další nominály. Zatímco atypické a extrémně vzácné mince odpovídající třetině hexadrachmy se jmény BIATEC a NONNOS známe pouze jako jednotlivé exempláře (*Paulsen 1933*, Taf. 35:829–830; *Göbl 1994*, Taf. 3:II/6 a 6:XIV/2; *Kolníková 1995*), masová byla naopak produkce drobných mincí typu Simmering.⁶ Jde o drachmy s hmotností v rozmezí 2 až 2,4 g, ražené v řadě variant mnoha razidly. Typologie těchto mincí byla dosud zpracována jen částečně (*Kolníková 1991*, 82, obr. 17–24; *Göbl 1994*, Taf. 8:23–33). Ačkoliv je ikonografie drachem typu Simmerig oproti hexadrachmám zcela odlišná, lze je s nimi bezpečně provázat. Kromě častého společného výskytu v depotech je na rubu jednoho typu drachmy také nápis NONN (*Paulsen 1933*, Taf. 36:831–841; *Göbl 1994*, Taf. 8:28), což je zcela bezpečně zkratka jména NONNOS. Součást bratislavského měnového systému

⁶ Název podle depotu z Vídně – Simmerigu (*Kenner 1895*; *Ruske 2011a*, 71, č. V27), odkrytého roku 1880. Zde byly drachmy typu Simmerig zastoupeny 262 kusy společně s 29 hexadrachmami typu Biatec.

tvorí také drobné oboly typu Karlstein,⁷ doložené z řady jednotlivých nálezů v rámci oppida (*Kolníková 1996*, 34–38; *Kolníková – Kovár 2010*, 70, obr. 1:5–10; *Kolníková 2012b*, 213–214). Z prostoru hradního nádvoří, tedy z areálu akropole, známe také nový depot těchto mincí (*Vrtel 2011*, 268, obr. 6–7). I tyto nominály byly nepochybně raženy po celou dobu bratislavského bójského mincovnictví (k dataci např.: *Militký 2012*, 59).⁸

V rámci typologické analýzy hexadrachem typu Biatec vypracoval R. Göbl (*1994*, 27–33, tab. 14) velice detailní a přesnou chronologii jednotlivých emisí, které roztřídil do 15 horizontů a pokusil se je datovat prakticky s přesností jednoho roku (*Göbl 1994*, Taf. 14). Jeho absolutní chronologické závěry však nelze považovat za příliš reálné. Objektivně jediné spolehlivé datace umožňují data *post quem* podle římských republikánských denárů (tab. 1), přičemž nejmladší předloha byla ražena v roce 46 před Kristem (*Göbl 1994*, 14, č. II/6).

Konec bratislavského mincovnictví spadá, podle chronologie R. Göbla (*1994*, 37–45), na závěr 40. let 1. století před Kristem, kdy byli Bójové a Tauriskové zdecimováni dáckým králem Burebistou (*Dobesch 1994*; *týž 1995*; *Pieta 2008*, 45, 50). Tato událost měla být příčinou ukončení mincovní činnosti na bratislavském oppidu. Stejný chronologický koncept nastínila i E. Kolníková (*1991*, 51–53; *táž 1995*, 4; *táž 2012b*, 215). V nedávné době se pokusil J. Fröhlich (*2011*, 19–20) prokázat, že přinejmenším velmi atypický statér se jménem DEVIL mohl vzniknout až v raně augustovském období – problém je, že tato ražba nemusela vzniknout přímo v Bratislavě. Jestli produkce mincí typu Biatec tedy přetrvala do 30. let 1. století před Kristem, není opravdu jasné. Tato otázka může být řešena pouze v součinnosti s precizní archeologickou chronologií závěrečné fáze lokality a zde je samozřejmě řada nejasností.

Specifickou problematiku představuje otázka tzv. norické fáze na bratislavském oppidu, kterou nastínila E. Kolníková (*1996*). Z numismatického pohledu je však západonorických mincí v Bratislavě velice málo (*Kolníková 2012b*, 214–215). Jde prakticky pouze o exempláře z rozrušeného hromadného nálezů odhaleného na jižním svahu akropole, který obsahoval západonorickou tetradrachmu typu ADNAMATI, 38 ks obolů typu Eis a Magdalensberg a dvě drachmy typu Simmering (*Kolníková 1996*, 10–11, obr. 3–5). Absence ztrátových západonorických mincí z areálu oppida je více než nápadná (*Kolníková 2012b*, 214–215). Kromě uvedeného depotu totiž známe z areálu oppida jen jednu západonorickou tetradrachmu typu COPPO (*Kolníková 1996*, 11–12, obr. 2:1). Je dokonce možné, že depot mohl být ukryt ještě před válkou s Dáky – to nevylučuje ani předpokládaný počátek ražby obolů typu Magdalensberg v době

⁷ Ještě v 90. letech 20. století byly mince tohoto typu považovány za ražby norické proveniencie (*Kolníková 1996*, 34–38). Dnes je jasné, že jde zcela bezpečně o ražby bójské (*Militký 2008*, 127; *týž 2010*, 51).

⁸ E. Kolníková (*Kolníková 1996*, 37–38) spojovala tyto ražby až s tzv. norickou fází na bratislavském oppidu a předpokládala jejich ražbu pro 30. a 20. léta 1. století před Kristem. Na nutnost staršího datování, resp. časnější počátek ražby, v rámci bratislavského oppida poukazují tamní archeologické situace (*Šedivý – Štefanovičová /zost./ 2012*, 178, pozn. 575).

okolo roku 50 před Kristem (*Gorini 2009*, 122, Figure 3). V tomto ohledu je důležitý rovněž společný výskyt mincí typu Simmering. Podobné chronologické postavení předpokládáme také u tří západonorických obolů z Oberleiserbergu (*Militký 2011*, 1200, 1202). Diskuze k otázce konce bratislavského mincovnictví je velice složitá a přesahující rámec tohoto příspěvku. Z archeologického materiálu je totiž zřejmé, že osídlení na bratislavském oppidu pokračovalo i po tzv. katastrofickém horizontu spojovaném s dáckou válkou. Z lokality skutečně známe i nálezy z augustovského období, avšak pro tuto tzv. norickou fázi není již předpokládána ražba mincí (*Šedivý–Štefanovičová /zost./ 2012*, 178).

Ačkoliv již byla hexadrachmám typu Biatec věnována velká pozornost, některé aspekty tohoto jedinečného mincovnictví byly zatím opomíjeny. Mimořádnou pozornost si zaslouží tyto mince již ze své podstaty. Jde totiž o nominály nemající ve východokeltském či norickém mincovnictví žádné obdoby. Z obecného pohledu je zjevné, že masová produkce těžkých stříbrných hexadrachem a také drachem typu Simmering plně reflektuje specifické postavení bratislavského oppida. Tato mimořádně významná lokalita leží totiž na pomezí dvou monetárních světů – bójského (zlato a stříbro) a východokeltského (stříbro). Pro oppidální bójské mincovnictví je typická masová produkce zlatých statérů a jejich dílů, zatímco mince stříbrné reprezentují pouze drobné oboly ražené však masově na řadě českých, moravských, ale i dolnorakouských a zřejmě i slovenských lokalit. V Bratislavě tomu bylo zřejmě naopak – zlaté mince (s nápisy i bez nich) byly nepochybně raženy v nesrovnatelně menším množství. Právě proto je známe ve větším množství exemplářů pouze ze dvou pokladů – Deutsch Jahrendorf (*Paulsen 1933*, 113–115; *Ruske 2011a*, 62, č. V4) a Bratislava (*Šedivý–Štefanovičová /zost./ 2012*, 199–200; *Kolníková 2012b*, 205–206, obr. 343). Bratislava je, společně s oppidem Trenčianské Bohuslavice (*Kolníková 1998*) a se zlatými nominály ze západní části púchovské kultury (*Kolníková 2001*), nejvýchodnějším místem keltské Evropy, kde byly prokazatelně raženy zlaté nominály. Jedinou výjimku představuje území Taurisků, odkud známe zlaté statéry, které R. Göbl (*1973a*, 39–40, Taf. 44:A) považoval za moderní falza. Naopak P. Kos (*1985*, 8–9) jejich autenticitu obhajoval. Nezpochybnitelně autentická je však drobná zlatá mince (0,99 g) s motivem koně na rubní straně pocházející z řeky Ljubljanice, která společně s nálezem střížku (0,965 g) z Celje naznačuje, že Tauriskové příležitostně zlaté mince skutečně razili (*Kos 1985*, Taf. 1:1–2). V Noriku, Panonii, Srbsku, v Dácii či v dolním Podunají již zlato vůbec raženo nebylo (*Göbl 1973*; *týž 1973a*; *Preda 1973*; *Popovic 1987*). Je velmi pravděpodobné, že důvody tohoto jevu byly čistě ekonomické a nikoliv způsobené nedostatkem zlata k ražbě.⁹ Stříbrné hexadrachmy typu Biatec a drachmy typu Simmerig vznikly tedy v prostředí, kam již zasahoval vliv dominance produkce stříbrných nominálů.

Je velmi zajímavé, že v Bratislavě byly zvoleny zcela specifické stříbrné mince a nikoliv výrazně lehčí tetradrachmy produkované v Panonii, v Noriku

⁹ Např. o Tauriscích je známo, že intenzivně těžili zlato, které bylo jedním ze zdrojů jejich prosperity.

či u Taurisků – jde tedy o doklad vzniku specifických stříbrných nominálů reflektujících již „stříbrnou zónu“ keltského mincovnictví (Militký–Karwowski 2013, 29–30). Hmotnostně mohly mince typu Biatec navázat na tetradrachmy typu Thasos (Lukanc 1996), ražené ve stejné době v dolním Podunají – z Bratislavy jsou známy jednotlivé nálezové exempláře (Kolníková 2012b, 207).

Jak již bylo řečeno, specifická je ikonografie hexadrachem typu Biatec. Ta je natolik svérázná, že jenom díky existenci zlatých statérů a jejich dílů s nápisy lze tyto mince spojovat s bójským mincovním systémem. Ne náhodou se v některých starších sbírkových katalozích objevují hexadrachmy typu Biatec i drachmy typu Simmering v kontextu východokeltského mincovnictví (naposledy: Allen 1987, 37–40, 65, 74–76, č. 162–165, 241–251, S164–165, S235–242). Ačkoliv produkce hexadrachem typu Biatec a drachem typu Simmering byla zřejmě značná, v rámci celkového pohledu na bójské mincovnictví jde vlastně o atypický okrajový jev – jde o nominály reflektující již „stříbrnou zónu“ keltského mincovnictví.

Mnohokrát opakovaný byl fakt přítomnosti latinkou psaných keltských jmen na bratislavských mincích. V kontextu doložitelných předloh republikánských denárů jde však o jedinečný doklad římské kulturní infiltrace elit bratislavského oppida. V rámci bójského mincovnictví je přítomnost latinkou psaných nápisů na mincích zcela ojedinělá. V západním Noriku, pravděpodobně také na Magdalensbergu, však byla ražena řada emisí stříbrných tetradrachem s latinkou psanými nápisy – ADNAMATI, ATTA, BOIO, CAVA, COPPO, COPO, COGESTLVS, CONGES.A, ECCAIO, ECCAIOS, EC/EICCAIO, ELVIOMAR, ESCINGOMA, NEMET, SVICCA, TINCO či VOKK (Göbl 1973a, 83–97). Právě Magdalensberg byl již v době před římskou okupací Norika pod silným římským vlivem (např. Kolníková 1991, 44–46).¹⁰ Již zmíněné nové archeologické nálezy na akropoli bratislavského oppida zásadně pozměnily dosavadní představy o podobě tamní zástavby (Musilová–Kolníková 2009; Šedivý–Štefanovičová/zost./ 2012, 197–205). Právě tento objev umožňuje zcela nový pohled na římsko-keltské kontakty v závěru doby laténské a v tomto kontextu se jeví použití písma na mincích jako jeden z nejvýraznějších projevů římské kulturní infiltrace do bójského prostředí na středním Dunaji.

Rozbor mincovní složky nově zveřejněného depotu mincí typu Biatec

Soubor 14 hexadrachem typu Biatec, prezentovaných v tomto příspěvku, reprezentují tři skupiny mincí:

- 1) BIATEC, typ Göbl (1994): II/1(1)-1 (č. 1–8),
- 2) BIATEC, typ Göbl (1994): II/3-12 (č. 9–10),
- 3) NONNOS, typ Göbl (1994): XIV/2 (1)-13 (č. 11–14).

¹⁰ Zároveň však i v norických jménech tušíme kontakty s Bóji – Boio, Elviomar[us] či Escingoma[rus] (Kolníková 1991, 44).

Prvou skupinu tvoří osm hexadrachem se jménem BIATEC, typ (*Göbl 1994*) II/1(1)-1. Na líci je dvojportrét – mužská a ženská hlava doprava. Jeho předlohou bylo vyobrazení Honos a Virtus na římském republikánském denáru typu *RRC*, č. 403/1 z roku 70 před Kristem. Na rubu mince je jezdec na koni doprava držící v pravé ruce uzdu, v levé ruce ratolest, v exergu jméno BIATEC. Obraz je prezentován velice realisticky s řadou detailů, kvalitou provedení patří vyobrazení mezi vrcholná díla bójského mincovního umění. Hexadrachmy této skupiny se v nálezech vyskytují nejčastěji a proto i jejich převaha ve sledovaném souboru není překvapivá. Zajímavé ovšem je, že z celé skupiny je zde zastoupena jen jedna kombinace razidel. Za pozornost stojí také skutečnost, že všechny exempláře jsou dobře vyražené a zachované (obr. 1:1–8).

Druhou skupinu reprezentují dvě hexadrachmy se jménem BIATEC, typ (*Göbl 1994*) II/3-12. Jde o poměrně vzácný typ, v nálezech zastoupený výrazně méně. Na líci je také dvojportrét – mužská a ženská hlava doprava, jehož předlohou bylo zřejmě vyobrazení Honos a Virtus. Výtvarné provedení je oproti předchozí skupině jiné, více stylizované v keltském stylu. Velmi zajímavý je motiv rubní strany – jezdec na koni doprava držící v pravé ruce meč a v levé ruce velký oválný štít, naznačený oválnou linií okolo horní části postavy a hlavy koně, v exergu je jméno BIATEC. Vyobrazení velmi vysoké umělecké kvality je cenným ikonografickým pramenem o podobě a způsobu držení štítu a meče při jízdě na koni (obr. 1:9–10).

Třetí skupinu mincí v depotu reprezentují čtyři hexadrachmy se jménem NONNOS, typ (*Göbl 1994*) XIV/2 (1)-13. Jde o typ, který se v nálezech v rámci mincí se jménem NONNOS vyskytuje nejčastěji.¹¹ Na líci je mužské poprsí doprava zasazené do „smrkové“ ratolesti po obvodu – hlava je výrazně stylizovaná v keltském stylu. Lící razidlo této emise bývá často značně opotřebované, což je zřetelné u mince č. 11. Rubní motiv je obdobný jako u předchozího typu – jezdec na koni doprava drží v pravé ruce meč a v levé ruce oválný štít, naznačený oválnou linií okolo hlavy koně. V exergu na rubní straně je zrcadlově otočený nápis NONNOS. Mince č. 13 a 14 mají nepravidelný střížek, což je doklad způsobu jejich výroby – ražby za tepla. Zcela výjimečná je hexadrachma č. 14, mající na hraně dvě oválné plošky s raženými symboly – jeden v podobě částečně zdvojené vlnovky, druhý je tvořen dvěma rovnoběžnými liniemi. Jde o jakési „kontramarky“,¹² které se zatím u žádné jiné mince ze skupiny Biatec nevyskytly. Jejich funkce a význam jsou zcela nejasné, stejně jako místo, kde vznikly – nevíme, jestli se tak stalo již v mincovně či až později na neznámém místě (obr. 1:14).

Z rozboru zastoupených typů mincí je zřejmé, že jde skutečně o nálezový celek – mohl být však původně i větší. Bohužel již zřejmě nikdy nezjistíme, kde byl odkryt – za nejpravděpodobnější oblast jeho původu lze skutečně považovat území jihozápadního Slovenska či Dolního Rakouska nebo přilehlého Burgenlandu, odkud známe největší nálezovou koncentraci těchto mincí – jednotlivých nálezů a především depotů.

¹¹ Mince typů se jménem NONNOS představují druhou nejpočetnější skupinu zastoupenou v depotech.

¹² Tento termín není vystihující.

Hromadné nálezy hexadrachem typu BIATEC lze rozdělit do tří základních skupin. Prvou reprezentují depoty obsahující společný výskyt zlatých mincí a hexadrachem. Do této skupiny patří depot Deutsch Jahrendorf (*Paulsen 1933*, 113–115; *Ruske 2011a*, 62, č. V4) a nález z bratislavské akropole z roku 2009, kde byly zastoupeny kromě statérů a hexadrachem také drachmy typu Simmering (*Musilová – Kolníková 2009*; *Šedivý – Štefanovičová /zost./ 2012*, 199–200; *Kolníková 2012b*, 205–206, obr. 343).

Druhou skupinu depotů reprezentují nálezy obsahující hexadrachmy a drachmy typu Simmering. Do této kategorie patří již zmíněné nálezy Vídeň-Simmering (*Kenner 1880*; *týž 1895*; *Paulsen 1933*, 117–119; *Ruske 2011a*, 71, č. V27) a Bratislava-Tatrabanka (*Eisner 1925*; *Paulsen 1933*, 104–105; *Ondrouch 1964*, 45, č. 63), ale také depot Reča (*Paulsen 1933*, 107–109; *Ondrouch 1964*, 42, č. 57 a 52, č. 91, 68, č. 133),¹³ Schottwien (*Paulsen 1933*, 119–120; *Ruske 2011a*, 69, č. V23; *týž 2011b*), Stupava (*Paulsen 1933*, 106–107; *Ondrouch 1964*, 49, č. 82), Trnava (*Paulsen 1933*, 106–107; *Ondrouch 1964*, 49, č. 82a) a Schwechat (*Ruske 2011a*, 69, č. V24).

Třetí skupinu reprezentují depoty obsahující pouze hexadrachmy typu Biatec. Do této kategorie patří několik pokladů z Bratislavy (*Paulsen 1933*, 103–105; *Ondrouch 1964*, 44–46, č. 61–62, 63a–66) a Bielovce (*Paulsen 1933*, 110; *Ondrouch 1964*, 53, č. 96). Několik hromadných nálezů obsahovalo 2 až 5 hexadrachem – Bratislava (*Paulsen 1933*, 105; *Ondrouch 1964*, 47, č. 69–70), Bratislava-Rača (*Čambal – Budaj 2009*, 200–202), Bratislava-Vajnory (*Paulsen 1933*, 107; *Ondrouch 1964*, 48, č. 76), Bratislava-okolí (*Paulsen 1933*, 105; *Ondrouch 1964*, 48, č. 75), Malacky (*Paulsen 1933*, 107; *Ondrouch 1964*, 50, č. 85), Pezinok 1 (*Paulsen 1933*, 107; *Ondrouch 1964*, 51, č. 88), Pezinok 2 (*Čambal – Budaj 2009*, 197–200), Spišská stolice (*Paulsen 1933*, 111; *Ondrouch 1964*, 53, č. 98) a Trenčín (*Paulsen 1933*, 107; *Ondrouch 1964*, 53, č. 97). V některých případech samozřejmě nelze vyloučit, že registrované mince byly součástí větších nedohledaných či částečně rozebraných nálezů.¹⁴

Z přehledu hromadných nálezů je zřejmé, že nově registrovaný nález velmi dobře zapadá mezi již registrované nálezové celky. Počtem zastoupených kusů patří spíše mezi menší soubory. Oproti všem dosud podchyceným hromadným nálezům se však odlišuje svou nemincovní složkou, které bude věnována další pozornost.

¹³ Obsahoval také dvě tetradrachmy typu Thasos.

¹⁴ Pouze na okraj lze připomenout, že existují také depoty, ve kterých byly zastoupeny hexadrachmy typu Biatec společně s jinými ražbami. V pokladu Gerlitzten byly kromě hexadrachem zastoupeny také západonorické tetradrachmy a římský republikánský kvinár z z roku 43/42 před Kristem (*Ruske 2011a*, 63, č. V6). Velmi zajímavý měl být nález z Vídně (Simmeringer Heide), který údajně obsahoval hexadrachmu DEVIL, západonorickou tetradrachmu COPO, tři drachmy typu Simmering, jednu drachmu typu Tótfalu a jednu panonskou drachmu (*Paulsen 1933*, 119; *Ruske 2011a*, 73, č. F2). Jedna hexadrachma byla zastoupena také v nálezu Moggio v Itálii a v Tamadau Mare v Rumunsku byly společně s napodobeninami typu Thasos zastoupeny také čtyři hexadrachmy (*Kolníková 1991*, 26).

Stříbrný ingot a surovinové zdroje bójského mincovnictví

Velmi důležitou otázkou spojenou s keltským mincovnictvím je původ kovu používaného k ražbě mincí. Poměrně velká pozornost byla již věnována původu zlata bójských a vindelických mincí (souhrnně např. *Hartmann 1985; Lehrberger–Fridrich–Gebhard–Hrala/Eds./1997*). S přibývajícím množstvím poznatků se však rovněž komplikuje jednoduchá představa o snadném rýžování a snad i hlubinném dolování zlata v Čechách a jeho bezprostředním zmincování. České zdroje zlata hrály nepochybně důležitou roli, avšak těžba zlata na početných českých ložiscích byla nepochybně složitě organizována, stejně jako další redistribuce natěženého kovu. Konkrétních dokladů těžby zlata je však zatím velice málo (*Lehrberger–Fridrich–Gebhard–Hrala/Eds./1997*, 65–69). Zatímco rýžovnické pracoviště v Modlešovicích v jižních Čechách je zřejmě až raně (?) středověkého stáří (*Lehrberger–Fridrich–Gebhard–Hrala/Eds./1997*, 66–67), přímo z areálu oppida Závist máme k dispozici významné indicie lokální hlubinné těžby zlata. Jde především o nález přírodního zlata vylomeného z horniny. Nelze vyloučit, že pochází přímo z areálu oppida. V poloze „U Altánu“, jsou na ploše asi 70 x 50 m rozsáhlé, dosud nedatované obvaly, pozůstatky hlubinné těžby. Velmi nápadná je také skutečnost, že z prostoru jihozápadní části akropole pochází intenzivní výskyt drceného křemene, který by mohl být právě dokladem lokální hlubinné těžby zlata (*Drda–Rybová 1997*, 69).

Je zjevné, že zlato bylo především velmi rozšířenou obchodní komoditou. Dokládá to intenzivní ražba mincí i již v předoppidálním období na Moravě a v Dolním Rakousku, tedy v regionech, kde jsou lokální zdroje zlata velmi omezené. Jsou to právě nálezy zlatých ingotů z moravského území (*Fröhlich 2012*, 157–158) a sekaného kovu z různých zdrojů (mj. mincí) o různé jakosti z areálu obchodně-produkčního centra v Němčicích nad Hanou (*Fröhlich 2012*, 150–155), které naznačují komplikovanost původu zlata určeného k další mincovní výrobě.¹⁵ Skutečnost, že zlato v neražené podobě bylo předmětem obchodu, dokládají také nálezy z Dolního Rakouska, kde se kromě sekaných mincí (*Dembski 1999*, 108–109, č. 1–4) a ingotu (*Dembski 2009*, 92, Abb. B-11) objevily také sekáním dělené ingoty a kousky zlata (*Dembski 1999*, 109–110, č. 7, 9–11). Jeden z ingotů objevených v Roseldorfu je na koncích sekáním dělená tyčinka se zkušebním zářezem – jde však o celoplošně zlatem plátovaný suberát s měděným jádrem (*Dembski 1999*, 109, č. 8; *týž 2009*, 93, Abb. B-13). Tento nález je mimořádně cenným svědectvím, že příležitostně byl falšován i sekaný kov a vysvětlení je jediné – neražený kov byl předmětem intenzivního obchodu.

Skutečnost, že zlato bylo i v oppidálním období předmětem dálkového obchodu dokládá nález zlatého slítku o hmotnosti 217 g v depotu z oppida

¹⁵ J. Fröhlich (2012, 150) předpokládá, že sekané kusy kovu byly nouzovými či náhradními platidly. Nelze samozřejmě vyloučit, že s těmito kusy kovu bylo placeno, avšak velmi rozdílné ryzosti naznačují, že jde především o formu suroviny zlata určenou k přetavení, vyčištění a následné ražbě mince.

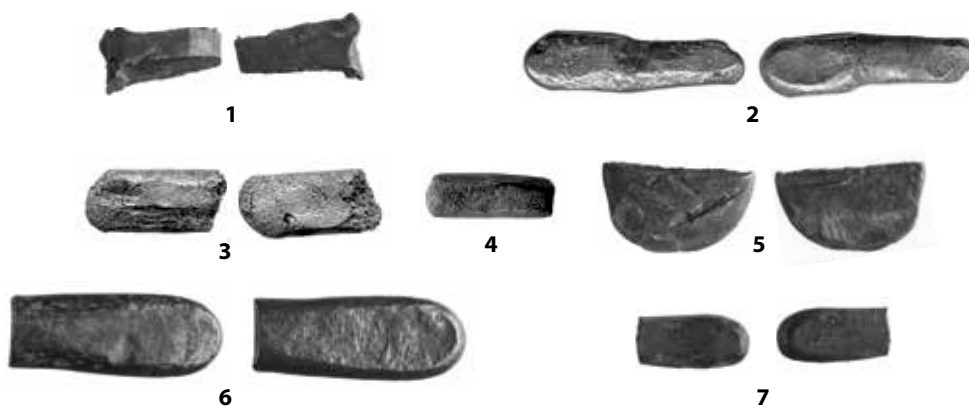
Manching (*Ziegeus 2000*). Poklad obsahoval také 483 kusů bójských statérů v pestrém typologickém spektru a společný výskyt ingotu s mincemi byl zaznamenán poprvé ve střední Evropě. Tento nález je dokladem, že některé, zvláště velké platby probíhaly i v neraženém kovu. Ingot by však mohl být vnímán, stejně jako bójské mince, jako surovina pro další mincovní výrobu zlatých mincí na manchigském oppidu.

Ještě daleko složitější problém představuje otázka stříbra u středoevropských Keltů. Na rozdíl od zlata je jeho získávání možné pouze hlubinným hornickým způsobem. Pro české země jednoznačné doklady těžby stříbra dosud chybí. Předmětem diskuse je nálezová situace z Libenic, kde ve výplni objektu z doby laténské jsou indicie možné hlubinné těžby polymetalických rud, možná i stříbra. Samo naleziště leží na úpatí návrší Kaňk, známého středověkou těžbou stříbra. Tento nález je dosud jedinou a zatím spíše hypotetickou indicií možné hlubinné těžby stříbra v době laténské (*Waldhauser 2001*, 299; *tyž 2003*, 508–509). Ani v okolních regionech nejsou zatím přímé doklady těžby stříbra příliš průkazné. Pouze nepřímé náznaky těžby pocházejí z hornatých regionů severního Slovenska (*Pieta 2008*, 74). Z území Moravy a Dolního Rakouska zatím doklady těžby stříbra z doby laténské neznáme. Rozhodně však ražba stříbrných mincí již od předoppidálního období hrála v bójských oblastech zásadní roli a stříbro muselo být do těchto regionů masově importováno a to v ražené, ale i neražené podobě. Jeho dostatek v Bratislavě dokládají právě mince typu Biatec a Simmering.

Součástí sledovaného nálezu měl být také tyčinkovitý stříbrný ingot (obr. 2) obdélného tvaru a lichoběžníkovitého průřezu (délka 161 mm, šířka 25,3 mm, výška 12,3 mm). Jde o masivní odlitek do otevřené formy. Hmotnost 418,184 g neodpovídá žádné známé antické hmotnostní jednotce. U předmětu byla provedena v Mnichově XRF nedestructivní analýza složení kovu, přičemž ryzost stříbra je okolo 93–94 % s příměsí mědi a cínu. Paradoxně složení hřivny nelze konfrontovat se složením bratislavských mincí, protože prakticky žádné analýzy zatím nebyly publikovány. K dispozici je tak jedna analýza mince typu Simmering z Chaurovy sbírky uložené v Národním muzeu v Praze (*Militký – Vacinová 2012*, 29, č. 30). Ta však obsahuje pouze 75 % stříbra a daleko pestřejší spektrum příměsí – ty však mohou odrážet různorodost zdrojů dováženého stříbra.

Přímou analogii k ingotu z nálezu se dohledat nepodařilo a z území Slovenska tyčinkovité ingoty zatím neznáme (*Kolníková 2012a*, 33). Nicméně z oppid na českém a dolnorakouském území je doloženo několik menších stříbrných ingotů. Ze Stradonic pochází, kromě různých stříbrných kuličkovitých střížků a amorfních slitků, také část dosud nepublikovaného sekaného tyčinkovitého ingotu (obr. 3:1).¹⁶ Předmět má lichoběžníkový průřez a byl odlit do otevřené formy. Neznáme jeho původní hmotnost a velikost, na předmětu jsou velmi dobře zřetelné stopy příčného sekání – jde o jedinečný pramen k poznání zpracování

¹⁶ Národní muzeum, Praha, inv. č. H1-236303.

●■ 3: **Stříbrné ingoty** z pozdně laténských oppid

– 1. Stradonice; 2. Oberleiserberg; 3.–5. Třisov; 6.–7. Závist (1, 3, 5–7 foto J. Vaněk; 2, 4 foto J. Militký).

importované stříbrné suroviny na stradonickém oppidu. Svým charakterem byl ingot ze Stradonic značně podobný ingotu z pokladu hexadrachem. Doposud nepublikovaný tyčinkovitý ingot o hmotnosti 6,658 g a délce 29 mm (obr. 3:2)¹⁷ pochází z dolnorakouského oppida Oberleiserberg (k lokalitě: *Militký 2011*). Jde však o povrchový nález z lokality intenzivně osídlené také v průběhu pozdního 4. až v 5. století a datace do doby laténské není bezvýhradně ověřená. Velmi důležité jsou tři nové, dosud nepublikované nálezy stříbrných ingotů z oppida Třisov, objevené při povrchových průzkumech s detektory kovů organizovaných autorem tohoto příspěvku v letech 2010–2013. Jde o část stříbrného tyčinkovitého ingotu obdélného průřezu s oblým koncem s hmotností 6,073 g a zachovanou délkou 18,8 mm (obr. 3:3).¹⁸ U tohoto předmětu byla provedena také XRF analýza složení kovu: Fe 1,08/0,29 %; Ni 0,32/0,18 %; Cu 11,33/6,99 %; Ag 80,88/86,30 %; Sn stopy; Au 6,19/6,19 %; Pb 0,22/0,05 %.¹⁹ Složení slitiny je velmi atypické – zvláštní je především velmi vysoký obsah zlata. Nápadný je také porézni charakter slitiny. Předmět je zřejmě dokladem importu stříbra určeného k dalšímu zpracování a především složitému procesu čištění, které muselo probíhat již na třisovském oppidu. Z třisovského oppida pochází také další drobný ingot obdélného tvaru (délka 16,8 mm, průřez 6,1/4,1 mm) s hmotností 2,635 g.²⁰ U tohoto nálezu jsou zajímavé podélné „úhozy“ na jeho povrchu (obr. 3:4). Ze stejné lokality pochází také stříbrný příčně

¹⁷ Urgeschichte Museum Niederösterreich, Asparn/Zaya, inv. č. 22694:111/1 (sbírka L. Laab).

¹⁸ Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, inv. č. Mi 26972. Nález při povrchovém průzkumu s detektory kovů v roce 2010.

¹⁹ Měření bylo provedeno ve Středočeském muzeu v Rostokách u Prahy.

²⁰ Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, inv. č. Mi 27060. Nález při povrchovém průzkumu s detektory kovů v roce 2013.

přeseknutý ingot bochníčkovitého tvaru s rovnou základnou 4,022 g; šířka 20,5 mm, výška 4,8 mm). Na jeho povrchu jsou zřetelné zkušební (?) záseky, z nichž dva byly posléze přerušeny přeseknutím ingotu. Na spodní straně jsou zřetelné plošné úhozy (obr. 3:5).²¹ Dva dosud nepublikované stříbrné ingoty pocházejí také z areálu oppida Závist. Oba byly objeveny v prostoru „Baldy“ při amatérské prospekci s detektory kovů v roce 2012. Jde o ingoty tyčinkovitěho tvaru s oboustranně zploštělým povrchem a oba jsou příčně dělené (půlené?). Větší z nich (hmotnost 8,71 g, délka 28,3 mm, průřez 5,5/9,7 mm) má zploštělé zakončení a na lomu je zřetelný zásek vzniklý při dělení (obr. 3:6).²² U předmětu byla provedena XRF analýza složení kovu: Cu 8,4 %; Zn 0,19 %; Ag 77,2 %; Sn 8,27 %; Au 1,77 %; Pb 4,18 %.²³ Menší ingot je rovnoměrně oboustranně zploštělý (hmotnost 2,91 g, délka 15,2 mm, průřez 3,5/6,6 mm), avšak na jeho lomu není zřetelný zásek po sekání (obr. 3:7).²⁴ Také u tohoto předmětu byla provedena XRF analýza složení kovu: Cu 4,94 %; Zn 0,57 %; Ag 73,37 %; Sn 12,7 %; Au 1,15 %; Pb 7,27 %.²⁵ Složení obou ingotů je velmi atypické – příměs Zn, vysoké podíly Sn a Pb. Právě tyto prvky by však mohly více prozradit k původu slitiny. Poněkud nejasná je datace obou předmětů – kromě doby laténské nelze vyloučit jejich vznik v pozdním 4. až 5. století – právě takto jsou datovány také některé další nové nálezy z tohoto prostoru (k osídlení lokality v době stěhování národů: *Droberjar 2002*, 378–379, č. 2; *týž 2008*, 163, č. 20). V souvislosti s možnou mladší datací ingotů ze Závisti lze uvést tyčinkovitý ingot z areálu germánského žárového pohřebiště v Jevíčku, který dokládá užívání stříbra v této formě i pro závěr starší doby římské (*Droberjar 2013*, 438–439, obr. 7:1). Do doby stěhování národů lze zařadit několik ingotů ze sídlišť na německém území (souhrnně: *Droberjar 2013*, 438). Naopak datace dvou dalších tyčinkovitých ingotů ze středních Čech – Nová Ves a Velké Chvalovice (*Droberjar 2013*, 438–439, obr. 7:2–3) je komplikovaná. Oba totiž pocházejí ze sídlišť osídlených v době laténské i římské. Exemplář z Velkých Chvalovic je ovšem suberát – má bronzové jádro plátované stříbrem a právě tato skutečnost by mohla naznačovat spíše dataci do doby laténské. Jde zároveň o další důležitý doklad snah o podvody při obchodování s drahým kovem. Do doby laténské, avšak bez přesnější datace, by měly patřit také dva stříbrné tyčinkovité ingoty pocházející z dolnorakouského území s hmotnostmi 10,83 g a 6,17 g (*Dembski 1994*, 72, č. 37–38).

Všechny uvedené nálezy jsou však především svými nižšími hmotnostmi výrazně odlišné od sledovaného masivního ingotu z depotu s mincemi typu Biatec, ale každý z nich je důležitým dokladem o zcela běžném obchodování

²¹ Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, inv. č. Mi 27003. Nález při povrchovém průzkumu s detektory kovů v roce 2011.

²² Soukromá sbírka, ev. č. PS 293/2012:1.

²³ Měření provedl Ing. M. Fikrle z Ústavu jaderné fyziky v Řeži (č. m. 21682).

²⁴ Soukromá sbírka, ev. č. PS 293/2012:2.

²⁵ Měření provedl Ing. M. Fikrle z Ústavu jaderné fyziky v Řeži (č. m. 21683).

se stříbrem k dalšímu zpracování ve tvarově standardizované podobě. V jednotlivých případech sice konkrétně nevíme, odkud stříbro pochází, ale již sama existence ingotů otevírá zcela nové pohledy na charakter obchodu se stříbrem v pozdní době laténské.²⁶

Pro obecné úvahy o původu drahého kovu na bratislavském oppidu je nutné se zamyslet nad hypotetickým objemem ražby mincí typu Biatec a Simmering. Katalogizací hexadrachem typu Biatec se zabývá Ch. Röttger,²⁷ který má v evidenci již doložených 1841 kusů. Při průměrné hmotnosti 17 g jde zhruba o 31,3 kg stříbra. Nevíme samozřejmě nic o skutečném objemu ražby těchto mincí, z dochovaného materiálu lze ale odvodit, že musela být značně intenzivní. Kdyby veškeré dochované mince tvořily 1 % celkového objemu ražby, pak by hypotetické zmincované množství stříbra bylo 3130 kg. Při předpokládané délce ražby asi 30 let by pak hypotetická hmotnost ročně zmincovaného stříbra byla minimálně 104 kg. Je značně pravděpodobné, že se do země za různých okolností dostalo, resp. zůstalo nevyzvednuto, spíše výrazně méně než 1 % ze všech vyražených hexadrachem.²⁸ K těmto hypotetickým hodnotám je ovšem ještě třeba připočítat množství stříbra zpracovaného na drachmy typu Simmering a drobné mince typu Karlstein. I když tedy neznáme a nikdy již nezjistíme skutečný objem ražby, je zřejmé, že množství zmincovaného kovu muselo být opravdu velké.

Bratislavské oppidum s jistou nekontrolovalo žádné lokální zdroje drahých kovů, neboť se ani v jeho širokém okolí nenacházejí. Je tedy prakticky jisté, že drahé kovy musely být získávány především obchodem. Lze jen spekulovat, odkud dovážené stříbro pocházelo – v úvahu přicházejí severoslovenské zdroje, ložiska v Sedmihradsku, ale také stříbro z římské říše. Skutečný původ stříbra pro ražbu v Bratislavě však zatím neumíme identifikovat. Stejně tak nevíme, co tvořilo protihodnotu drahého kovu – rozhodně je však zřejmé, že ekonomika pozdní doby laténské na bratislavském oppidu musela být schopna vyprodukovat velké množství zboží, surovin, případně i otroků, které bylo možné směňovat za neražené stříbro. Prvým hmatatelným dokladem o jeho přílivu v neražené podobě je právě zde prezentovaný ingot, který měl být součástí popisovaného nálezů. Znovu je třeba podotknout, že je třeba jen litovat, že neznáme přesnou nálezovou lokalitu tohoto depotu.

²⁶ Tyčinkovité ingoty nemusely být jedinou formou neraženého stříbra. Předmětem obchodu mohly být např. stříbrné kuličkovité „střížky“ mající často hmotnosti neodpovídající známým stříbrným nominálům.

²⁷ Nepublikováno, za informace děkuji Ch. Röttgerovi.

²⁸ Nejpravděpodobněji jde pouze o promile.

Literatura a aukční katalogy

- Allen, D. 1987: Catalogue of the Celtic Coins in the British Museum with supplementary Material from other british Collections. Volume I. Silver Coins of the east Celts and Balkan Peoples. London.
- Castelin, K. 1965: Die Goldprägung der Kelten in den böhmischen Ländern. Graz.
- Čambal, R. 2004: Bratislavský hradný vrch – akropola neskorolátenského oppida. Zborník Slovenského národného múzea 103. Archeologia. Supplementum 1. Bratislava.
- Čambal, R. – Budaj, M. 2009: Keltské tetradrachmy z Pezinka a Bratislavy – Rače. Zborník Slovenského národného múzea 103. Archeologia 19, 197–214.
- Dembski, G. 1994: Überlegungen zu einigen Neufunden von Keltenmünzen aus Niederösterreich. Numismatische Zeitschrift 34, 61–73.
- 1998: Münzen der Kelten. Kataloge der antiken Münzen Reihe A: Griechen II: Massalia und Keltenstämme. Sammlungskataloge des Kunsthistorischen Museums. Band 1. Wien.
- 1999: Münze oder Ware? Keltische Hackmünzen, Baren und Schrotlinge aus österreichischen Fundorten. In: Bartók, K. – Torbágyi, M.: Festschrift für Katalin Bíró-Sey und István Gedai zum 65. Geburtstag. Budapest, 107–122.
- 2009: Eigenprägung und Fremdgeld – Die Fundmünzen aus Roseldorf. In: Holzer, V.: Roseldorf. Interdisziplinäre Forschungen zur größten keltischen Zentralisierung Österreichs. Schriftenreihe der Forschung im Verbund. Band 102, 87–101.
- Dobesch, G. 1994: Zur Chronologie des Dakerkönigs Burebista. In: Göbl, R.: Die Hexadachmenprägung der Gross-Boier. Ablauf, Chronologie und historische Relevanz für Noricum und Nachbargebiete. Wien, 51–68.
- 1995: Die Boier und Burebista. In: Tejral, J. – Pieta, K. – Rajtár, J. (Eds.): Kelten, Germanen, Römer im Mitteldonaugebiet vom Ausklang der Latène – Zivilisation bis zum 2. Jahrhundert. Brno – Nitra, 15–19.
- Droberjar, E. 2002: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě. Praha.
- 2008: Mladší doba římská / Doba stěhování národů. In: Salač, V. (ed.): Archeologie pravěkých Čech 8. Doba římská a stěhování národů. Praha, 127–194.
- 2013: Stříbro na žárovém pohřebišti z doby římské v Jevíčku. In: Komoróczy, B. (Ed.): Archeologie barbarů 2011: Sociální diferenciacie barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 44, 1–16.
- Eisner, J. 1925: Mince typu Biatic, nalezené v Bratislavě r. 1923. Numismatický časopis československý 1, 87–120.
- Fröhlich, J. 2011: Unikátny keltský statér s nápisom DEVI[L]. K spoločensko-hospodárskej organizácii stredodunajských Keltov. Numismatický zborník 25, 3–22.
- 2012: Drahý kov z moravského keltského centra Němčice. Numismatické listy 67, 147–161.
- Göbl, R. 1973: Ostkeltischer Typenatlas. Braunschweig.
- 1973a: Typologie und Chronologie der Keltischen Münzprägungen in Noricum. Wien.
- 1994: Die Hexadachmenprägung der Gross-Boier. Ablauf, Chronologie und historische Relevanz für Noricum und Nachbargebiete. Wien.
- Gorini, G. 2009: Norican silver coinage. A reappraisal. In: Heesch, J. v. – Heeren, I. (Ed.): Coinage in the Iron Age: Essays in Honour of Simone Scheers. London, 117–122.
- Gorny & Mosch 76: Geißener Münzhandlung Dieter Gorny & Mosch GmbH München. Auktion 76. Antike Münzen. München, 22. April 1996.

- Gorny & Mosch 78:* Geißener Münzhandlung Dieter Gorny & Mosch GmbH München. Auktion 78. Antike Münzen. München, 13. June 1996.
- Gorny & Mosch 79:* Geißener Münzhandlung Dieter Gorny & Mosch GmbH München. Auktion 79. Antike Münzen. München, 14. Oktober 1996.
- Gorny & Mosch 81:* Geißener Münzhandlung Dieter Gorny & Mosch GmbH München. Auktion 81. Antike Münzen. München, 3. April 1997.
- Gorny & Mosch 84:* Geißener Münzhandlung Dieter Gorny & Mosch GmbH München. Auktion 84. Antike Münzen. München, 13. Oktober 1997.
- Gorny & Mosch 87:* Geißener Münzhandlung Dieter Gorny & Mosch GmbH München. Auktion 87. Antike Münzen. München, 2. März 1998.
- Gorny & Mosch 90:* Geißener Münzhandlung Dieter Gorny & Mosch GmbH München. Auktion 90. Antike Münzen. München, 12.–13. Oktober 1998.
- Haupt, P. – Nick, M. 1997:* Ein neuer Münzschatz mit Denaren der Eravisker aus der Gegend von Győr (Ungarn). *Numismatische Zeitschrift* 104–105, 41–81.
- Hirsch 194:* Gerhard Hirsch Nachfolger. Münzen und Medailen. Antiken. Auktion 194. München, 19.–21. Februar 1997.
- Kenner, F. 1880:* Fund keltischen Münzen in Simmering bei Wien. *Numismatische Zeitschrift* 12, 502–504.
- 1895: Der Münzfund von Simmering in Wien. *Numismatische Zeitschrift* 27, 57–86.
- Kolníková, E. 1991:* Bratislavské keltské mince. Bratislava.
- 1995: Nezvyčajná keltská minca s nápisom BIATEC. *Numismatické listy* 50, 1–7.
- 1996: Norische Münzen im Oppidum Bratislava und in seinem Hinterland. *Slovenská numizmatika* 14, 9–57.
- 1998: Výpoveď nálezov mincí o keltskom hradisku v Trenčinských Bohuslaviciach. *Slovenská numizmatika* 15, 11–44.
- 2001: Keltské (bójske, či vindelické?) lopatkovité statéry. *Numismatické listy* 56, 99–105.
- 2005: Münzen der Eravisker, Azaler und andere Nachahmungen der Republikanischen Denare im Nordkarpatischen Raum. In: Bíró-Sey, K. – Buza, J. – Csoma, M. – Gedai, I. /Hrsg./: *In memoriam Ludovici Huszár*. Budapest, 72–89.
- 2012a: K technike a technológii v keltskom mincovníctve – nálezy zo Slovenska. *Numismatický zborník* 26/1, 31–57.
- 2012b: Mince – svedectvo prosperity Keltov. In: Šedivý, J. – Štefanovičová, T. (zost.): *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia*. Bratislava, 205–215.
- Kolníková, E. – Hunka, J. 1994:* Nálezy mincí na Slovensku IV. Nitra.
- Kolníková, E. – Kovár, B. 2010:* Laténske mince v bratislavskom podhradí. *Zborník slovenského národného múzea* 104, 69–73.
- Kos, P. 1985:* Die Goldmünzen der norischen Kelten. *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte* 34 (1984), 7–9.
- Kupido, F. S. 1866:* Die Silbermünzen des Jarendorfer Fundes. *Wiener Numismatische Monatshefte* 2, 98–106.
- Lukanc, I. 1996:* Les imitations der monnaies d' Alexandre le Grand et de Thasos. *Wetteren*.
- Lehrberger, G. – Fridrich, J. – Gebhard, R. – Hrala, J. (Eds.) 1997:* Das prähistorische Gold in Bayern, Böhmen und Mähren: Herkunft – Technologie – Funde. *Památky archeologické – Supplementum* 7. Band I–II. Prague.

- Makovická, E. – Musilová, Z. – Lesák, B. – Kolníková, E.* 1992: Římská republikánská minca z Bratislavy, Dibrovho námestia. *Slovenská numismatika* 12, 141.
- Militký, J.* 2004: Zapomenutý nález keltské mince typu Ainorix z Bratislavy. *Slovenská numizmatika* 17. Nitra, 189–190.
- 2008: Mincovníctví v době laténské. In: Venclová, N. (ed.): *Archeologie pravěkých Čech 7. Doba laténská*. Praha, 122–128.
- 2010: Keltské a antické mince z oppida Hradiště u Stradonic v bývalé fürstenberské sbírce na hradě Křivoklát a v Donaueschingen. *Numismatický sborník* 24, [2009], 27–64.
- 2011: Die keltischen Münzen vom Oberleiserberg (Niederösterreich). In: Holmes, N. (Ed.): *Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress, Glasgow 2009, II, Glasgow*, 1198–1206.
- 2012: Keltské mince z oppida Hrazany (okr. Příbram). *Numismatické listy* 67, 51–61.
- Militký, J. – Karwowski, M.* 2013: Gold und Silber bei den Boiern und ihren südostlichen Nachbarn – numismatische und archäologische Überlieferung. In: Hardt, M. – Heinrich-Tamáška, O. (Hrsg.): *Macht des Goldes, Gold der Macht. Herrschafts- und Jenseitsrepräsentation zwischen Antike und Frühmittelalter im mittleren Donaauraum. Forschungen zu Spätantike und Mittelalter 2*. Weinstadt, 17–31.
- Militký, J. – Vacinová, L.* 2012: Keltské, římské a raně byzantské mince (3. století před Kristem–7. století po Kristu). Národní muzeum – Chaurova sbírka X. Praha.
- Musilová, M.* 2012: In: Březinová, G. – Varsík, V. (ed.): *Antické sklo z bratislavského hradu – Zimná jazdiareň. Archeologia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu*. Nitra, 363–374.
- Musilová, M. – Lesák, B.* 1996: Mince z neskorolátenských objektov v Bratislavě (archeologický výskum 1991–1995). *Slovenská numismatika* 14, 207–213.
- Musilová, M. – Kolníková, E.* 2009: Bratislavský hrad odrýva tajomstvá Keltov. *Historická revue* 20, 58–61.
- Ondrouch, V.* 1958: Keltské mince typu Biatec z Bratislavy. Poklad veľkých strieborných mincí z roku 1942. Bratislava.
- 1964: Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku I. Bratislava.
- Paulsen, R.* 1933: *Die Münzprägungen der Boier*. Leipzig – Wien.
- Pieta, K.* 2008: Keltské osídlení Slovenska. Mladšia doba laténska. Nitra.
- Pieta, K. – Zachar, L.* 1993: Mladšia doba železná (laténska). In: Štefanovičová, T. (zost.). *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Bratislava, 143–209.
- Popović, P.* 1987: Le monnayage des Scordisques. Les Monnaies et la circulation monétaire dans le centre des Balkans IVe–Ier s. av. n. è. Beograd – Novi Sad.
- Preda, C.* 1973: *Monedele Geto-Dacilor*. București.
- RRC: Crawford, M. H.* 1974: *Roman Republican Coinage I–II*. Cambridge.
- Ruske, A.* 2011a: Die Fundregesten der antiken Münzhorte aus Österreich. Eine Zusammenstellung aller bekannten Münzdepots anhand der Literatur. *Numismatische Zeitschrift* 118, 53–181.
- 2011b: Der keltischen Münzhort von Schottwien (1902). *Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft* 31, 132–138.
- Šedivý, J. – Štefanovičová, T. (zost.)* 2012: *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia*. Bratislava.
- Ščasník, V. – Kliment, V. – Červeňanský, M. – Zachar, L.* 1984: Zlomky dávkovacích platničiek na výrobu keltských mincí – nálezy zo Šaštína-Stráží a Bratislavy. *Slovenská numizmatika* 8, 121–145.
- Torbágyi, M.* 1984: Die Münzprägung der Eravisker. *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungariae* 36, 161–171.

- 1997: Keltische Münzprägung im Gebiet Ungarns. *Numismatische Zeitschrift* 104–105, 7–17.
- 2008: Questions of coin use in the late celtic Transdanubia. *Cercetări numismatice* 14, 203–212.
- Vrtel, A. 2011: Neskoroletenský objekt 115/09 na nádvorí bratislavského hradu. In: Droberjar, E. /ed./: *Archeologie barbarů 2010. Hrob a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Sborník příspěvků ze VI. Protohistorické konference Hradec Králové, 6.–9. září 2010.* Olomouc, 265–277.
- Waldhauser, J. 2001: *Encyklopedie Keltů v Čechách.* Praha.
- 2003: Das Silber der Kelten in Böhmen. In: Stöllner, T. – Körlin, G. – Steffens, G. – Cierny, J. (Ed.): *Man and Mining – Mensch und Bergbau. Studies in honour of Gerd Weisgerber on occasion of his 65th birthday.* Der Anschnitt. Beiheft 16. Bochum, 503–512.
- Ziegau, B. 2000: Der Goldfund. In.: Sievers, S.: *Vorbericht über die Ausgrabungen 1998–1999 in oppidum von Manching.* *Germania* 78, 378–382.

Summary

A group find of hexadrachms of the Biatec type and a silver ingot from an unknown locality. Contribution to the origin of silver in the case of the central European Celts

In 1995, a group of Celtic coins of the archaeological origin was documented via a numismatic shop in Munich. The group was composed of 14 hexadrachms of the Biatec type. Deducing from unclear information, the sample should represent one consistent group together with one reported silver ingot. The archaeological context is completely unknown. Also very unclear information about the Polish origin of the group used to be connected with the find – but the data seem to be misleading very probably. More probably sounds the assumption, that the group was found somewhere in the territory of south-west Slovakia, Lower Austria, or alternatively in Burgenland some time in 1995 or before. The more precise localization will probably remain unknown, and the find will remain registered in literature as a group find with unknown locality.

The coins are represented by eight hexadrachms with the name of BIATEC, Type II/1(1)-1 and two pieces of the Type II/3-12. The third element is represented by specimens with the name of NONNOS, Type XIV/2(1)-13. The find perfectly fits in previously registered coin groups. It represents rather smaller groups considering its number of specimens. Compared to all registered group finds, it differs in its non-coin section.

The origin of the metal used in minting seems to be a very important question connected with the Celtic coinage. Relatively significant attention has already been paid to the origin of gold in the Boian coins. But the question of silver in the case of the central European Celts represents much more complicated problem. Compared to gold, silver could be acquired via mining activities only. Concrete evidence of silver mining in Bohemia is missing up to date. Indirect traces of silver mining come from mountainous regions in north Slovakia. Production of silver coins since the pre-oppidal period has played a decisive role in the Boian territory, and silver must have been massively imported there. The coins of the Biatec and Simmering type give evidence for sufficient amount of silver in

Bratislava. A silver ingot of rectangular shape and trapezoidal cross-section was reportedly a part of the group. It is a solid cast from an open mould. Its weight (418.184 g) does not fit in any known ancient weight category. In Munich, the XRF non-destructive analysis of metal has been applied, and some 93–94% of silver with admixture of copper and tin have been detected. No analogy for the object has been found. Nevertheless, some smaller silver ingots are known from the oppida in the Bohemian and Lower Austrian territory (Fig. 3). All mentioned analogies represent very important evidence for fully common trading of silver for further processing in ingot form. It is not known from where the silver comes, but simple existence of the silver ingots opens completely new views in silver trading during the late La Tène period.

For general consideration of the origin of the precious metal in the Bratislava oppidum, it is necessary to have a think about the hypothetical volume of coin production of the Biatec and Simmering type. CH. Röttger catalogued some 1,841 hexadrachms of the Biatec type. Taking in mind the average weight of 17 g, it represents some 31.3 kg of silver. Nothing is surely known about the real production volume of these coins, but based on the preserved pieces, it is possible to deduce that it must have been very intensive. If the complete number of the preserved coins represented 1% of the whole production volume, then the hypothetic amount of the minted silver would reach some 3,130 kg. It is very much probable that significantly less than 1% of all produced hexadrachms came to the territory under various circumstances, or they remained undiscovered respectively. Taking in mind some 30 anticipated years of production, then the hypothetical weight of the minted silver a year could be some 104 kg at the minimum. But also the silver used for production of the drachms of the Simmering type and small change of the Karlstein type is necessary to be added to that. In real terms, the exact production must have been even more massive, and the discovered coins represent one thousandth of the original number of coins more likely.

It is evident, that the oppidum in Bratislava surely did not control any local sources of precious metals, because there are none in its broad surroundings. It is practically sure, that the precious metal must have been acquired via trade. It is only possible to speculate from where the silver came – the north-western Slovak sources and sources in Transylvania, or possibly the silver from the Roman Empire could be taken in consideration. The real origin of the silver metal used for coin production in Bratislava cannot be identified up to now. The exchange commodity for the precious metal remains also unidentified – on the other hand, it is clear, that the economic system of the oppidum in Bratislava of the late La Tène period must have been able to produce large quantity of goods, raw material, or slaves in order to exchange them for the raw silver metal. The ingot listed here as a part of the mentioned group find can represent the first evidence for import of that silver. It is worth noting again that the exact finding locality of this group find remains unknown unfortunately.